अभिधानचिंतामणिर्नाममाला
तृतीयकाण्डः

५२८

॥श्रीगणेशाय नमः॥ भूर्भूमिः पृथिवी पृथ्वी वसुधोर्वी वसुंधरा धात्री धरित्री धरणी विश्वा विश्वंभ
रा धरा १ क्षितिः क्षोणी क्षमानंता ज्याकुर्वसुमती मही गोर्गोत्रा भूतधात्री क्ष्मागंधमात्राचलावनि
:२ सर्वंसहा रत्नगर्भा जगती मेदिनी रसा काश्यपी पर्वताधारा स्थिरेला रत्नवीजसूः ३ विपुला सा
गराम्बरा सुर्नेमी मेखलांबरा द्यावापृथिव्यौ तु द्यावाभूमी द्यावाक्षमे अपि ४ दिवस्पृथिव्यौ रो
दस्यौ रोदसी रोदसी च ते उर्वरा सर्वसस्याभूरिरिणं पुनरूषरासम् ५ स्थलं स्थली महर्धन्वा क्षेत्रा
घप्रहतं खिलं मृन्मृत्तिका साह्याढ्ये मृत्सा मृत्स्ना च सा शुभा॥६॥ हू मालवणाख्यानिः स्यात्सामुद्रं
लवणं हि यत् तद्दक्षीवं वशिरः श्वसैंधवं तु नदीभवम् ७ माणिमंथं शीतिशिवं रौमकं तु रुमाभव
म् वसुकं वसूकं तद्विडं पाक्यं तु कृत्रिमम् ८ सौवर्चलेऽक्षं रुचकं दुर्गंधं शूलनाशनम् कृष्णे तु तत्र
तिलकं यवक्षारो यवाग्रजः ९ सपवनालजः पाक्यश्च पाचनकस्तु टंकणः मालतीतीरजो लोहश्लेष
णो रससोधनः १० समास्तु स्वर्जिका क्षारकापोतसुखवर्चका स्वर्जिस्तु स्वर्जिका स्तु ह्यायोगवाहीसु

वर्चिकाः ११ भरतान्यैरावतानि विदेहाश्च कुरून्विना वर्षाणि कर्मभूम्यः स्युः शेषाणि फलभूमयः १२ वर्षं
॥१॥ वर्षधराश्चैके विषयस्तूपवर्त्तनम् देशो जनपदो नीवृद्राष्ट्रं निर्गश्च मंडलम् १३ आर्यावर्त्तो जन्मभूमि
र्जिनचक्र्यर्धचक्रिणाम् पुण्यभूराचारवेद्या मध्यं विंध्यहिमागयोः १४ गंगायमुनयोर्मध्यमंतर्वेदिः स
मस्थली ब्रह्मावर्त्तः सरस्वत्या दृषद्वत्याश्च मध्यतः १५ ब्रह्मवेदिः कुरुक्षेत्रे पंचरामह्रदांतरम् धर्मक्षे
त्रं कुरुक्षेत्रं द्वादशयोजनावधि १६ हिमवद्विंध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि प्रत्यगेव प्रयागाच्च म
ध्यदेशः स मध्यमः १७ देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्यो नदीं यावच्छरावतीम् पश्चिमोत्तरस्तूदीच्यः प्रत्यंतो म्ले
च्छमंडलः १८ पांडूदक्कृष्णतो भूमः पांडूदक्कृष्णमृत्तिके जंगलो निर्जलोऽनूपोऽम्बुमान्कच्छस्तथावि
धः १९ कुमुद्वान्कुमुदावासो वेतस्वान्भूरिवेतसे नड्प्रायो नडकीयो नड्वांश्च नड्वलश्च सः २० शाद्वल
:शादहरिते देशो नद्यंबुजीवनः स्यान्नदीमातृको देवमातृको वृष्टिजीवनः प्राग्ज्योतिषाः कामरूपा मा श्रीव०
लवाः स्युरवंतयः त्रैपुरास्तु डाहलाः स्युश्चैद्यास्तु चेदयश्च ते २१ वंगास्तु हरिकेलीया अंगाश्चंपोपल ॥१॥

ह्निताः शाल्वास्तु कारकुक्षीयाम रवस्तु हरहोरकाः २३ जालंधरास्त्रिगर्त्ताः स्युस्तापिकास्तु जिकामि
धाः कश्मीरास्तु माधुमताः सारस्वताविकर्णिकाः वाहीकाश्च ठकनामानो वाल्हीका वाल्हिकाश्च
याः तुरुष्कास्तु साखयः स्युः काहषास्तु वहहुहाः २५ लंपाकास्तु मुरुंडाः स्युः सौवीरास्तु कुमाल
काः प्रसग्नथास्त्ववहिच्छत्राः कीकटामगधाह्वयाः २६ उंड्राः केरलपर्यायाः कुंतलाउपहालकाः आ
मस्तु वसथः संनिप्रतिपर्युपतः पुरः २७ पाटकस्तु तदर्धे स्याद्घाटस्तु घटोऽवधिः सीमो वसा
नं सीमा च मर्यादापि वसीमनि २८ ग्रामसीमातु पर्यन्तं मालं ग्रामान्तराटवी पर्यन्तभूः परिसरः
स्यात्कर्मान्तस्तु कर्मभूः २९ गोस्थानं गोष्ठमेतत्तु गोष्ठीनं भूतपूर्वकं तदासितं गवीनं स्यादावो
पत्राः स्थिताः पुराः ॥३० क्षेत्रे वप्रः केदारः सेतौ पालालिसंवराः क्षेत्रं तु शाकस्य शाकशाकटं शाक
शाकिनं ३१ व्रैहेयं शालेयं षष्ठिक्यं कौद्रवीणामौद्गीनं ब्रीह्याद्यीनां क्षेत्रे णामं स्यादाशावीनम
णो ३२ भंग्यं भांगीनमौमीनमुम्यं यव्यं यवक्यवत् तिल्यं तैलीनमाषीणं माष्यं भंगादिसंभवं

३३ सीसं हल्यं त्रिहल्यं तु त्रिसीसं त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं द्विहल्यापि वं शंबाकृतं च तत् ३४ बीजाकृ
॥२॥ तं तूप्तकृष्टं द्रोणिकाढकिकादयः खुर्द्रोणाढकवापादौ खलधानं पुनः खलम् ३५ चूलौ स्तोहोथर
जसि स्युर्धूलीपांशुरेणवः लोष्ठे लोष्ठु ईलिर्लेष्टुर्वल्मीकः कृमिपर्वतः ३६ वम्रीकूपं वामलूरो
नाकुः शाक्राशिरश्वसः नगरी पूः पुरी दुर्गः पत्तनं पुटभेदनं ३७ निवेशनमधिष्ठानं स्थानीयं नि
गमोपि च शाखापुरं तूपपुरं खेटः पुरार्धविस्तरः ३८ स्कंधवारो राजधानी कोटदुर्गे पुनः समे गया
पूरीयराजर्षेः कम्पकुब्जं महोदयं ३९ कन्याकुब्जं गाधिपुरं कौशं कुशस्थलं च तत् काशिर्वा एण
सी वाराणसी शिवपुरी च सा ४० साकेतं कोशलाऽयोध्या विदेहा मिथिले समे त्रिपुरी चेदिनग
री कौशांबी वत्सपत्तनं ४१ उज्जयनी स्याद्विशालावंती पुष्पकरंडिनी पाटलिपुत्रं कुसुमपुरं च
म्पा तु मालिनी ४२ लोमपादकर्णयोः पूर्देवीकोटउमावनम् कोटीवर्षं वाणपुरं स्यात् शोणि शिव०
तपुरं च तत् ४३ मथुरा तु मधूपघ्नं मधुरा यमुनाह्वयम् स्याद्धास्तिनपुरं हास्तिनीपुरं हस्तिनापुरं ॥२॥

४४ तामलिप्तं दामलिप्तं तामलिप्ती तमालिनी स्तंबपूर्विष्णुगृहं च स्याद्भित्तिर्भा तु कुड्यं ४५ द्वा
रवती द्वारका स्यान्निषधा तु नलस्य पूः प्राकारो वरणः सालो वयो वप्रोस्य पीठभूः ४६ प्राकाग्र
ग्नकपिशीर्षं द्वौ माहाद्वालकाः समाः पूर्द्वारे गोपुरं रथ्या प्रतोली विशिखाः समाः ४७ परिकू
टं हस्तिनखो नगरद्वारकूटके मुखे निःसरणो वारे प्राचीनावेष्टको वृतिः ४८ पद्व्येकपदी पद्या
पद्धतिर्वर्त्म वर्त्तनी अयनं सरणिर्मार्गो ध्वा पंथा निगमः सृतिः ४९ सत्सन्थेस्व तितः पंथा अपं
था अपंथं समे व्यध्वो दुरध्वः कदध्वा विपथं कापथं च सः ५० प्रांतरं दूरशून्योध्वा कांतारो वर्त्म दुर्ग
मं मस्तु रंगा तु संधिला स्यान्मूढमार्गो भुवोन्तरे ५१ चतुष्पथे तु संस्थानं चतुष्कं त्रिपथे त्रिकं महिप
थं तु चारपथो गजाद्यध्वा लसे कुलं ५२ घंटापथः संसरणं श्रीपथो राजवर्त्म च उपनिष्क्रमणं चो
पनिष्करं चे महापथः ५३ विपणिस्तु वणिङ्मार्गः स्यान्नं तु परमास्पदं श्लेषणिमार्गपीः भंगाटं बहु
मार्गी तु चत्वरं ५४ श्मशानं करवीरं स्यात्पितृप्रेतादिवनं गृहं गेहं भूर्वास्तु गेहं तु गृहं वेश्म निकेतनं

मृण्मयं मंदिरं सदनं सद्मनिकाय्यो भवनं कुटः आलयो निलयः शाला सभोदवसितं कुलम् प्रद्धि
ष्ण्यमावसथः स्थानं पस्त्यं संस्थाय आशाया ओको निवास आवासो वसतिः शरणं क्षयः ५७ धा
॥३॥ मागारं निशान्तं च कुट्टिमं त्वस्त्रव हर्म्यः चतुःशालं संजवनं सौधं तु नृपमंदिरं ५८ उपकारिकोप
3 कार्या सिंहद्वारं प्रवेशनं प्रासादो देवभूपानां हर्म्यं तु धनिनां गृहम् मठावसथ्यावसथाः स्युः छा
त्रव्रतिवेश्मनि पर्णशालोटजश्चैत्यविहारौ जिनसद्मनि ६० गर्भागारे पवरको वासौकः शयनास्प
दम् भांडागारं तु कोशः स्याच्चंद्रशाला शिरोगृहं ६१ कुंथशाला तु संधानी कायिमानं तृणौकसि हो
त्रीयं तु हविर्गेहं प्राग्वंशः प्राग्हविर्गृहात् ६२ आथर्वणः शांतिगृहम् आस्थानगृहम् इंद्रकम् तैलि
शालायंत्रगृहम् अरिष्टं सूतिकागृहं ६३ सूदशाला रसवती पाकस्थानं महानसं हस्तिशाला तु च
तुरं वाजिशाला तु मंदुरा ६४ संदानिनी तु गोशाला चित्रशाला तु जालिनी कुंभशाला पाकपुटी तंतुशा शिव०
ला तु गर्त्तिका ६५ नापितशाला वपनी शिल्पा खरकुटी च सा आवेशनं शिल्पिशाला सत्रशाला प्रति ॥३॥

श्रय ६६ आश्रमस्तु मुनिस्थानमुपघ्नस्त्वंतिकाश्रयः प्रपापानीयशाला स्याद्गंजा तु मदिरागृहम् ६७
पक्कणः शवरावासो घोषस्त्वाभीरपल्लिका पण्यशाला निषद्या चेहट्टे विपणिरापणः ६८ वेश्याश्र
यः पुरं वेश्यो मंडपस्तु जनाश्रयः कुड्यं भित्तिस्तदेडूकमंतर्निहितकीकसं ६९ वेदी वितर्दिरजिरं प्रा
गणं चत्वरांगणे बलजं प्रतिहारो द्वाद्वारं स्थपरिघोर्गला ७० सात्वर्गलिका सूचिः कुंचिकायां तु कू
चिकास्याधारघापंकुयश्वासो द्वारयंत्रं तु तालकं ७१ अस्योद्घाटनयंत्रं तु ताल्यपि प्रतिताल्यपि ति
र्यग्द्वारोर्ध्वदारु तूत्तरंगं स्याद्धरं पुनः ७२ कपाटोररिः कुवाटः पक्षद्वारं तु पक्षकः प्रच्छन्नमंतर्द्वारं स्या
द्बहिर्द्वारं तु तोरणम् ७३ तोरणोर्ध्वे तु मंगल्यं दाम वंदनमालिका स्तंभादेः स्यादथो द्वारो शिलानासोर्ध्वद्वा
रुणि ७४ गोपानसी तु वलभीछादने वक्रदारुणि गृहावग्रहणी देहल्यंबरोदुंबरोंबुराः ७५ प्राघाणः
प्रघणोलिंदो वहिर्द्वारप्रकोष्ठके कपोतपाली विटंकं पटलं छदिषी समे ७६ नीध्रं वलीकं तत्प्रांत इंद्र
कोशस्तमंगकः वलिभीछदिराधारो नागदंतास्तु दंतकाः ७७ मत्तालंबो पाश्रयः स्यात्सग्मीवो मत्तवारणो

वातायनो गवाक्षस्त्र जालकोऽथान्नकोष्ठकः ७८ कुसूलोऽश्रिस्तु कोणोऽश्रिः कोटिः पाल्यस्त्रिहस्त्यपि स्त्र्या
॥४॥ रोहणं तु सोपानं नि:श्रेणिस्त्वधिरोहणी ७९ स्थूणा स्तम्भः सालभंजी पाञ्चालिका च पुत्रिका काष्ठादिघ
टिता लेप्यमयी बंजलिका रिका ८० नंद्यावर्त्तप्रभृतयो विच्छंदाः स्याद्वेश्मनाम् समुद्गः संपुटः
५ पेटा स्यान्मंजूषाप्यशोधिनी ८१ संमार्जनी बहुकरी वर्द्धनी च समूहनी संकरो वकरो तुल्यावुदूखल
मुलूखलं ८२ प्रस्फोटनं तु पवनमवघातस्तु कंडनं कटः किलिंजो मुसलोऽयोऽग्रकंडोलकः पिटम् ८३
चालिनी तितउः सूर्पं प्रस्फोटनमथान्तिका चुल्ली रमंतकमुधानं सा हृधिश्रयणी च सा ८४ स्याल्युखा
पिठरं कुंडं चरुः कुंभी घटः पुनः कुटः कुंभः करीरस्थ्वकलशः कलसो निपः ८५ हसन्यंगारधान्यकटीधानी
पात्र्यो हसंतिका भ्राष्ट्रं वरीषरु चीषमंजीषं पिष्टपाकभृत् ८६ कंविर्दर्विः खजाकोऽथ सान्तर्दर्दरी हह
स्तकः वाधान्यां तु गलंसालूकर्करीकरकोऽथ सः ८७ नालिकेरजः करंकस्तुल्यो कटाहकर्परो मणिको शिव०
लिंजरो गर्गरी कलसो तु मंथिनी ८८ वैशाखः खजको मंथा मंथानो मंथदंडकः मंथः कुष्ठो स्पविष्कंभो ॥४॥

मंजीरः कुटरोपि च स्यस्थाल्याजिरो वर्धमानः शरावः कोशिका पुनः मल्लिका चषकः कंसः पारीस्यात्सा
नभाजनम् ९० कुतूश्चर्मस्नेहपात्रं कुतुपस्तु तदाल्पकम् श्चर्ममयीदृतिः खल्लवालूकरकेपात्रिका
९१ सर्वमावपनं भाण्डं पात्रामत्रं तु भोजनम् तद्विशालं पुनः स्थालं स्यात्पिधानमुदंचनं ९२ शैलोद्रिः शि
खरी शिलोच्चयगिरिगोत्रोचलः सानुमान् ग्रावा पर्वतम्भूभृत् भूधरधराहार्यो नगोथोदयः पूर्वाद्रिः पश्च
रमाद्रिरस्तोदृगद्रिस्त्वद्रिराट् मेनकाप्राणेशो हिमवान् हिमालय हिमप्रस्थो भवानीगुरुः ९३
हिरण्यनाभो मैनाकः सुनाभश्चतदात्मजः रजताद्रिस्तु कैलासोष्टापदः स्फटिकाचलः ९४ क्रौ
चः क्रुंचोथ मलयश्चाषाढो दक्षिणाचलः स्यान्माल्यवान् प्रस्रवणो विंध्यस्तु जलवालकः ९५ श
त्रुंजयो विमलाद्रिः इंद्रकीलस्तु मंदरः सुवेलः स्यात्त्रिकूटस्त्रिकूटस्त्रिककुब्बसः ९६ उज्जयंतो रै
वतकः सुदारुः पारियात्रकः लोकालोकश्चक्रवालोथ मेरुः कर्णिकाचलः रत्नसानुः सुमेरुः स्वः स्वर्गि

॥५॥ कांचनतो गिरिः शृंगं तु शिखरं कूटं प्रपातस्त्वतटो भृगुः ९८ मेखला मध्यभागोऽद्रेर्नितंबः कटः कुम्नस्-
दरी स्यात्कंदरो दरी खातविलेतु गह्वरं गुहा ९९ श्रोणिस्तु शैलयोः संधिः पादाः पर्यंतपर्वताः दंतकास्तु ब-
हिस्तिर्यक्प्रदेशा निर्गता गिरेः १०० अधित्यकोर्ध्वभूमिः स्यादधोभूमिरुपत्यका स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रिया-
तु पाषाणाः प्रस्तरो दृषत् १०१ ग्रावा शिलोपलो गंडशैलाः स्थूलोपलाश्च्युताः स्याद्धाकारः खनिः
खानिरगंजा धातुस्तु गैरिकम् २ रसुलधातौपाकशुक्ला काठिनी खटिनी खटी लोहं कायसं शस्त्रं
पिंडं पारशवं घनम् ३ गिरिसारं शिलासारं तीक्ष्णाक्रष्णामिषे अयः सिंहानधूर्तमंडूरः सरणाम्र-
स्यकिट्टके ४ सर्वं च तैजसं लोहं विकारस्त्वयसः कुशी ताम्रं म्लेच्छमुखं शुल्वं रक्तं द्व्यष्टमुदुंबरम् ५ म्ले-
च्छशावरभेदाख्यं मर्कटास्यं कनीयसं ब्रह्मवर्धनं वरिष्ठं सीसं तु सीसपत्रकम् ६ नागं गंडूपदं भवं वप्रं शिव०
सिंदूरकारणाम् वध्रं स्वर्णारियोगेष्टं यवनेष्टं सुवर्णकम् ७ वंगं त्रपु स्वर्णजं नागजीवनमदृंगूरंगे ॥५॥

गुरूपत्रं पिञ्जटेस्याद्वङ्कसंज्ञं तमरं चनागजं कस्तीरमालीनकं सिंहलेऽपि च स्याद्रूप्यं कलधौ
ततारं रजतं श्वेतं निर्दुर्वर्णं कं खर्जूरं च हिमांशु हंसकुमुदाभिख्यं सुवर्णं पुनः स्वर्णं हेम हिरण्य
पं हाटकं वसु स्यष्टापदं कांचनं कल्याणं कनकं महारजनं गांगेयरुक्मारापपि ८ कलधौतलोत्र
म वह्निवीजाम पिंगारुडं गैरिकजातरूपं तपनीय चामीकर चंद्रभर्मार्जुननिष्ककार्तस्वरकर्बुरा
णि १० जांबूनदं शातकुंभं रजतं भूरि भूत्तमम हिरण्यकोशाकुप्यानि हेम्नि रूप्ये कृताकृते ११
कुप्यं तु तद्द्वयादन्यद्रूप्यं तु हृद्यमाहतम् अलंकारसुवर्णं तु शृंगीकनकमायुधं १२ रजितं च सु
वर्णं च संश्लिष्टं घनगोलकः पित्तला रीत्यारकूटः कपिलोहं सुवर्णकम् १३ रिरिरी राचरीतिश्च
पीतलोहं सुलोहकं ब्रह्मरीतिस्तु राज्ञी कपिला ब्रह्मरीतिर्महेश्वरी १४ कांस्ये विद्युत्प्रियं घोषः प्रका
शं वंगशुल्वजं घंटाशब्दमसुराह्वं रवणं लोहजं मलं १५ सौराष्ट्रके पंचलोहं वर्त्तलोहं तु वर्त्तक

म्पारदः पारतः सूतो हरवीजं रसश्चलः १६ अभ्रकं स्वच्छपत्रं खमेघारव्यं गिरिजामले स्रोतोंजनं तु का
॥६॥ पोतं सौवीरं कृसमया मुने १७ अथ तुत्थं शिखिग्रीवं तुत्थांजनमयूरकेम् षा तुत्थं कास्पा नीलं हेमता
6 रं वितुन्नकम् १८ स्यात्तु कर्परिका तुत्थममृतासंगमेजनम् रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं तु स्याद्दावीरसोद्भवे
१९ पुष्पाञ्जनं रीति पुष्पं पौष्पकं पुष्पकेतु च माक्षिकं तु कदंबः स्यात्ताप्यनामा जनामकः २० ताप्यो न
दीजः कामारिस्तारारिर्विटमाक्षिकः सौराष्ट्री पार्वती काक्षी कालिका पर्पटी सती २१ आढकी तु वरी कं
साङ्वा काक्षी मृदाह्वया कासीसं धातुकासीसं खेचरं धातुशेखरम् २२ द्वितीयं पुष्पकासीसं केसकं
सकं नयनौषधम् गंधाश्माश्मत्वपामाकुष्ठारि गंधिकगंधकौ २३ सौगंधिकः शुकपुच्छो हरितालं तु
पिंजरं विडालकं विस्तगंधिः खर्जूरं वंशपत्रकम् २४ आलपीतनतालानि गोदंतं नटमंडनम् वंगारि शिव०
लोमहृद्वा भ्रमनो गुप्तामनः शिला २५ कारवी हानागमाता रोचनी रसनेत्रिका नेपाली कुनटी गोलाम ॥६॥

नोद्धा नागजिह्विका २६ सिंदूरं नागजं नागरक्तं श्रृंगारम् घराम् चीनपिष्टं हंसपादं कुरुविंदं तु हिंगुल
२७ शिलाजतुस्याद्गिरिजमश्मजं गैरेयमश्मजं ह्वारः काचः कुलाली तु स्याच्चक्षुष्या कुलत्थिका २८ बोलो
गंधरसः प्राणः पिंडो गोपरसः शशाः रत्नवसुमणिस्तत्र वैडूर्यं वालवायजम् २९ मरकतं बश्मगर्भं गारु
त्मतं हरिन्मणिः पद्मरागो लोहितकलक्ष्मीपुष्पारुणोपला ३० नीलमणिस्त्विंद्रनीलः सूचीमुखं तु ही
रकः वराटकं रत्नमुख्यं वज्रपर्यायनाम च ३१ विराटजो राजपट्टो राजावर्तोऽथ विद्रुमः रक्तांको रक्तकंदश्च
प्रवालं हेमकंदलः ३२ सूर्यकांतः सूर्यमणिः सूर्याश्मा दहनोपलः चंद्रकांतश्चंद्रमणिश्चांद्रश्चंद्रोपलश्च
सः ३३ हीरतैलस्फटिकाश्मा मन्योस्वस्फटिकाविमोः शुक्तिजं मौक्तिकं मुक्तामुक्ताफलं रसोद्भवम् ३४ प
थ्वीकाय नीरं वारि जलं दकं कमुदकं पानीयमंभः कुशं तोयं जीवनं जीवनीयं सलिलार्णांस्यंबु वाः शंव
रं हीरं पुष्करं मेघपुष्पं कमलान्यापः पयः पाथसी कीलालं भुवनं वनं घनरसो यादोनिवासोमृतम् ३५ कु
लीनसं कबंधं च प्राणदं सर्वतोमुखम् अस्थाघाघास्थागमस्ताघमगाधं चातलस्पर्शि ३६ निम्नं गभीरं ग

भीरमुत्तानंतद्विलत्त्वणामकमच्छंप्रसन्नेनच्छंस्यादाविलंकलुषंचाततू ३७ अवश्यायस्तुहिनंप्रालेयंमिहि
॥१७॥ काहिममस्यान्नीहारस्तुषारस्तुहिमानीतुमहद्धिमम् ३८ पारावारःसागरोवारपारिःकूपारोदध्यर्णवावीचि
मालीयाहःश्रोतोवानदीशःसरस्वान् सिंधूरन्त्वंतोमितद्रुःसमुद्रः ३९ आकरोमकराद्रन्ताज्जलान्निधि
धराश्रयःद्वीपांतराश्रसंख्यास्तेसप्तैवेतितुलौकिकाः ४० लवणाक्षारदध्याज्यसुरेक्षुस्वाद्वारयःतरंगेभं
गवीचूर्मयुत्कलिकामहतिलिह ४१ लहर्युल्लोलकल्लोलाआवर्तःपयसांभ्रमःतालूरोवोलकश्रासो
वेलास्यावद्धिरंभसः ४२ डिंडीरोध्धिकफःफेनोवुद्बुदस्थासकोसमोमर्यादाकूलमूःकूलंप्रपातःकच्छ
रोधसी ४३ तटंतीरंप्रतीरंचपुलिनंतज्जलोज्झितम्सैकतंचांतरीयंद्वीपमंतर्जलेतटम् ४४ तत्सरंपारम
ःवारःस्ववीग्पात्रंतदंतरम् नदीहिरत्नापवगास्याद्ब्रह्मोवक्रातरंगिणी ४५ सिंधुःशैवलिनीवहाचद्रूद्रि
नीस्रोतस्विनीनिम्नगास्रोतोनिर्झरिणीसरिद्वतटिनीकूलंकषावाहिनीकर्षूद्वीपवतीसमुद्रदयिताधु शिव०
न्योप्रवंतीसरस्वसोपर्वतजापगाजलधिगाकुल्याचजंबालिनी ४६ गंगात्रिपथगाभागीरथीत्रिद ॥१७॥

ग्रदीर्घिका त्रिस्रोता जाह्नवी मंदाकिनी भीष्मकुमारसूः ४७ सरिद्वरा विष्णुपदी सिद्धस्वःस्वर्गिरिखा
पगा ऋषिकुल्या हैमवती स्वर्वापी हरशेखरा ४८ यमुना यमभगिनी कालिंदी सूर्यजा यमी रेवेंदु
जा पूर्वगंगा नर्मदा मेकलाद्रिजा ४९ गोदा गोदावरी तापी तपनी तपनात्मजा शतद्रिस्तु शातद्रु
स्यात् कावेरी त्वर्धजाह्नवी ५० करतोया सदानीरा चंद्रभागा तु चंद्रका वासिष्ठी गोमती तुल्ये ब्रह्मपु
त्री सरस्वती ५१ विपाट् विपाशार्जुनी तु बाहुदा सैतवाहिनी वैतरिणी नरकस्थ स्रोतोंभःसरणं
स्वतः ५२ प्रवाहः पुनरोघः स्याद्वेणी धारा रयश्च सः घट्टस्तीर्थोवतारेंबुवृद्धौ पूरः प्लवोपि सः ५३ पु
टभेदास्तु वक्राणि निम्नमास्तु जलनिर्गमाः परीवाहा जलोच्छ्वासः कूपकास्तु विदारकाः ५४ प्रणाली
जलमार्गोथ पानं कुल्या च सारणिः सिकता वालुका विंदौ पृषत्पृषतविप्रुषः ५५ जंबाले चिकिलः
पंकः कर्दमस्तु निषद्वरः शादो हिरण्यवाहस्तु शोणो नदे पुनर्वहः ५६ भिघ उद्ध्यः सरस्वांश्च ह्र
दो गाधजलो ह्रदः कूपः स्यादुदपानोंधुः प्रहिर्नेमी तु तत्त्रि ५७ नांदीमुखा नांदीपुटो वीनाहो मुख

वंधनेथाहावस्तु निपानं स्यादुपकूपेथ दीर्घिका ५८ वापी स्यात्कूटकूपे चुरी चुंटी च चूतकः उद्घाट
॥८॥ नेघटीयंत्रं पादाववर्त्तो रिघट्टकः ५९ अखातं तु देवखातं पुष्करिण्यां तु खातकं पद्माकरस्तडागः स्यात्का
सारः सरसी सरः ६० वेशंतः पल्वलोल्पं तु सरिद्वाराखेयं खातिके समे आलवालमावालमावापः स्यान
8 कंचसः ६१ आधारस्त्वंभसां बंधो निर्झरस्तु झरः सरिः उत्सः स्रवः प्रहावराणं जलाधारा जालाशयाः ६२
अथ कामः वह्निर्वह्निर्हि ज्ञानुर्हिरण्यरेतसो धनंजयो हव्यवहविर्हुताशनः कृपीठयोनिर्दमुनाविरोचनो
शुशुक्षणिश्छागरथस्तनूनपात् ६३ कृशानुर्वैश्वानरवीतिहोत्रावृषाकपिः पावकचित्रभानवः अग्नि
त धूमध्वजकृष्णवर्त्मा विश्वाच्छमीगर्भतमोघ्नभुक्ताः ६४ शोचिष्केशः शुचिर्हुतवहोषर्बुधाः सप्तम
त्रज्वालाजिह्वोज्वलनशिखिनौ जातवेदाः वर्हिः शुष्मानिलसखवसूरोहिताश्वाश्रयाशौ
वर्हिर्ज्योतिर्दहनवहुलौ हव्यवाहोनलो ऽग्निः ६५ विभावसुः सप्तार्चिः स्वाहाग्नायी प्रियास्य च और्वः शिव०
संवर्त्तकोथ प्याग्निर्वाडवो वडवामुखः ६६ दवो दावो वनवह्निर्मेघवह्निरिरंमदः हायराणस्तु करीषाग्निः ॥८॥

कुकूलस्तु तुषानलः ६७ संतापो संज्वरो बाष्पमूष्मा निदाघः स्युरर्चिषः हेतिः कीला शिखा ज्वाला र्चिर्म्मुल
क्कामहसप्तौ ६८ स्फुलिंगोग्निकणोलातस्त्वालोल्कोलातमुल्मुकं धूमः स्याद्धायुवाहोग्निवाहोद्दह
नकेतनम् ६९ अभ्रः मूकरमालश्चस्तरीजीमूतवाहयुपितडिद्दैरावतीविद्युच्चलाचपाचिरप्रभा ७०
म्पाकालिकीशतह्रदाचंचलाचपलाशनिः सौदामिनीह्रणिकाचह्लादिनीजलवालिका ७१ तेजःकायः
वायुः समीरसनिरौ पवनाशुगौ नभःश्वासो नभस्वद्दन्तिनश्वसनाः समीरणा ४ वातोहिकांतपवमान
महत्सूकंपनाः कंपाकनिसगतिगंधवहप्रभंजनाः ७२ मातरिश्वाजगत्प्राणाः पृषद्श्वोमहाबलः मा
रुतःस्पर्शनोदैसहेवोमंक्षोसबलेष्युक् ७३ प्राणोनासाग्रहृन्नाभिपादांगुष्ठांतगोचरः अपानंपवनो
मन्यापघपष्ठांतपार्ष्णिगा ७४ समानः संधिहृन्नाभिषू हानोहृच्छिरोतरेसर्वलम्बत्तिकोव्यानइत्संगे
पंचवायव ७५ वायुकायः अरण्यपम ८ वीसत्रेवार्द्वेचगहनंरुषः कांतारं विपिनं कक्षः स्यात्खंडकाननंव
नम् ७६ द्वौदावोप्रस्तारस्कतरणान्द्यांरुषापिच अपीपाम्पोवनं वेलमारामः कृत्रिमिवने ७७ निष्कु

॥२०॥ रस्कग्रहारामोवाघ्राणमस्त्रपोरकः आक्रीडःपुनरुद्यानंराज्ञालंतःपुरोचितम् ७८ तदेवप्रमदवन
ममासाहेस्कनिष्कुटेवाटीपुष्पाद्वलाम्नासौक्ष्युद्रारामःप्रसीदिका ७९ वल्लोगाशिखरीचद्रशाखिफल
९ दावद्विर्हरिद्रुर्द्रुमोजरोगुर्विटपीकुठःक्षितिरुहःकारस्करोविष्टरःनंघावृत्तकरालिकोतरुवसूप
रीपुलाकंहिपःसास्नानोकहगच्छपादपनगारूढागमोपुष्पद ८० कुंजनिकुंजकुडंगाःस्थानेव
ल्लेर्वतांतरेपुष्पस्कफलवान्वल्लोवानस्पसोविनातुते ८१ फलवान्वनस्पतिःस्यात्फलावंध्यःफले
ग्रहिःफलवंध्यस्त्ववकेशीफलवान्फलिनःफली ८२ शेषधिःस्यादोषधिश्च फलपाकावसानिका
स्फुपोह्रस्वशिफाशाखःप्रतानिन्नतातिलता ८३ वल्लस्यांतुप्रतीनिन्यांगुल्मन्पुलपवीरुधःस्यात्प्र
रोहांकुरोकूरोहश्चसतुपर्वरण ८४ समुच्छितःस्याद्धिलिरांशिखाशाखालताःसमाःसालाशालास्कं
धशाखास्कंधःप्रकांडमस्तके ८५ मूलाच्छाखावधिर्गंडिःप्रकांडोथजटाशिफाप्रकांडरहितिस्तंबोवि शिव०
टपोगुल्मइस्यपि ८६ शिरोनामाग्रंशिखरंमूलंबुध्नोंह्रिनामचसारोमज्जात्वचिछल्लीवीचंवल्कंचव ॥२०॥

त्वकलम् ८७ स्थाणोतु ध्रुवकः शंकुः काष्ठे द्दिविकराह्रशाानिष्कुहः कोटरो मंजामंजरिर्वल्लरिस्त्रि
यः ८८ पत्त्रंपलाशं छदनं वर्हं पर्णं छदं दलम् नवेतास्मिन्किशलयं किसलं पल्लवोत्र तु ८९
नवे प्रवालोऽस्य कोशी शुंगामाटिर्द्दलभूमा साविस्तारविटपौ तुल्यौ प्रसूनं कुसुमं सुमम् ९० पुष्पं
सूनं सुमनसः प्रसवश्च मणीवकम् जालकं ह्वारकौ तुल्यौ कलिकायां तु कोरकः ९१ कुड्मले मकु
लं गुच्छे गुच्छस्तवकगुच्छकाः गुलुंछो थरजः पौष्पं परागोथ रसो मधु ९२ मकरंदो मरंदश्च वृंतं प्र
सववंधनं प्रबुद्धोज्जृंभफुल्लाः निव्याकोशं विकचं स्मितम् ९३ निमिषितं विकसितं दलितं स्फुटितं
स्फुटम् प्रफुल्लोत्फुल्लसंफुल्लो छ्हसिता निविजृंभितम् ९४ स्मेरं विनिद्रमुन्निद्रं विमुद्रहसितानि
च संकुचितं तु निद्राणं मिलितं मुद्रितं च तत् ९५ फलं तु सस्यं तच्छुष्कं वानमामं शलाटु च ग्रंथिः प
र्वपरुः वीजकोशी शिंवा समीशामिः ९६ शिं विश्वपिप्पलोऽश्वत्थः श्रीवृक्षः कुंजराशनः कृस्मावा
सोवोधितरुः प्लवाश्च पर्कटी जटी ९७ न्यग्रोधस्तु वहुपात्स्याद्वैश्रवणालयः उदुंवरो जंतुफलो

मध्यकी हेमदुग्धकः ९८ चका कोडुंवरिका फल्गुर्मलयूर्जघनेफला आम्रश्चूतः सहकारः सप्तपर्णाः स्व
॥१०॥ युक्छद६ ९९ शिग्रुः शोभांजनो हीवती ह्यागंधकमो चकौष्ठितेत्र श्वेतमरिच पुन्नागः पुरुषस्तिका
२०० वकुलः केसरो शोककंकेलिः ककुभोर्जुनः मालूरः श्रीफलो विल्वः किंकेरातः कुरंटकः १ त्रिपत्र
10 क४ पलाशः स्यात्किंशुको व्रह्मपादपः तरणी राजतस्तलस्तालो रक्षभामी चाकद्रुमपि ३ करवीरो हयमा
रः कुरंजो गिरिमल्लिका विदुलो वेतसः शीतो वानीरो वंजलो रथ ३ कंकंधुः कुवली कोलिः वेदर्य थह
लिप्रियः नीपः कदंवः सालस्तु सर्जो रिग्रस्तु फेनिल ४ निंवोरिष्टः पिचुमंदः समो पि चुलस्तु कौव
पीतस्तु वादरस्या सिक्थस्तूलकं पिचु ५ आरग्वधः कृतमालो वृषे वासर ६ हृष्टके कारंज स्तु नक्तमाल
:स्तु हिर्वंश्नो महातरु ६ महाकालस्तु किंपाके मंदारः पारिभद्रके मधूकस्तु मधुष्ठीलो गुडपुष्पो मधु
द्रुमः ७ पिलुः सितो गुडफलो गुग्गुलुस्तु पलंकषः राजादनः पियालः स्यात्तितिडीकस्तु रथद्रुमः ८ ना शिव०
गरंगस्तु नारंगः इंगुदी तापसद्रुमः काश्मरी भद्रपर्णी श्रीपर्णी म्लिका तु तिंतडी ९ शेलुः श्लेष्मात ॥१०॥

कःपीतसालस्तुप्रियकोसनःपाठलिःपाटलाभूर्जोविटुहस्त्वक्षोमदुच्छदः१०द्रुमोत्पलःकर्णिकारेः
निचुलोहिज्जलेज्जलोधात्रीशिवाचामलकीकलिरक्षोविभीतकः११हरीतक्यःभयापथ्यात्रिपला
तफलत्रयम्तापिंछस्तुतमालःस्याच्चंपकोहेमपुष्पकः१२निर्गुंडीसिंदुवारेतिमुक्तिकेमाधवील
तावासंतीचोड्रपुष्पंतुजपाजातिस्तुमालतीस्त्रमल्लिकास्याद्विचकिलःसप्तलानवमालिकामाग
धीयूथिकासातुपीतास्याद्धेमपुष्पिका१४प्रियंगुःफलिनीश्यामावंधूकोवंधुजीवकःकरुणोमल्लि
कापुष्पोजंवीरजंभजंभलो१५मातुलिंगोवीजपूरःकरीरःक्रकरोसमोपंचांगुलस्याहेरंडोधातकीधा
धातुपुष्पिका१६कपिकच्छूरात्मगुप्ताधत्तूरःकनकाह्वयःकपित्थस्तुदधिफलोनालिकेरस्तुलांग
ली१७आम्रातकोवर्षपाकीकेतकःक्रकचच्छदःकोविदारोयुगपत्रःशल्लकीतुगजप्रिया१८वं
शोवेणुर्यवफलस्त्वचिसारस्तृणध्वजःमस्करःशतपर्वाचस्वनन्वातात्सकीचकः१९गुकाहीरवं
राहीरिसकृद्धीरीवंशारोचनापूगेक्रमुकागूवाकोतस्याद्वेगंपुनःफलं२०तांबूलवल्लीतांबूलीना

॥१२॥ गापर्यायवल्कं पित्तुंब्यलावूः कूस्मलातुगुंजाद्राक्षात्वातुगोस्तनी २१ मृद्वीकाहारहूराच गोक्षूरस्तु त्रिकंटक
ः श्वदंष्ट्रास्थुलभंगारोगिरिकर्णीपराजिता २२ व्याघ्रीनिदिग्धिकाकंटकारिकास्याद्यामत्तावसा
दनीगुडूचीचतिशाल्वालिंद्रवारुणी २३ उशीरंवीरणीमूलेह्रीवीरेवालकंजलंप्रपुनारस्त्वेडगजो
ददुघ्रश्चक्रमर्दकः २४ लंबायामहारजनंकुसुंभंकमलोत्तरम्लोद्रस्तुगालवोरोद्रतिल्वशावरमा
जेनी २५ मृणालिनीपुरकिनीनलिनीपंकजन्मपिकम्लंनलिनंपद्ममरविंदंकुशेशयं २६ परंश
तसहस्राभ्यांपत्रेराजीवपुष्करे विशाप्रसूनंनालीकंतामरसंमहोत्पलम् २७ तज्जलात्सरसःपंका
त्सरोरुहंरूहजन्मजेः पुंडरीकंसितांभोजमथरक्तसरोरुहे २८ रक्तोत्पलंकोकनदंकैरविण्यांकुमु
द्वतीउत्पलंस्यात्कुवलयंकुवेलंकुवलंकुवम् २९ श्वेतेतुतत्रकुमुदंकैरवंगर्दभाह्वयमनीलेतुस्या
दिंदीवरंहल्लोकंरक्तसंध्यके ३० सौगंधिकंतुकह्लारंवीजकोशोवराटकः कर्णिकापद्मनालंतुमृ शिव०
णालंतंतुलंविशं ३१ किंजल्कंकेसरंस्यवर्त्तिकातुस्यान्नवंदलमकरहाटः शिफाचस्यात्कंदेसलि ॥१२॥

लजन्मनां ३३ उसलानांतु शालूकंनील्यांशैवालशैवलेशैवालंशैवलंशैफालंजलाछूकनीलि
के ३३ धान्यंतु सस्यंसीसंचव्रीहिःस्तंवकरिस्वततःस्नाशुःस्यात्साठलोव्रीहिर्गिर्भपाकीतुषष्ठिकः
३४ शालेयःकलमाद्याःसु कलमस्तुकलामकः लोहितोरक्तशालिःस्यान्महाशालिःसुगंधिकः
३५ यवोहयप्रियस्तीक्ष्णशूकस्तोक्मस्तुसौहीतःमंगल्यकोमसूरःस्यात्कलायस्तुसतीनकः
३६ हरेणुःखंडिकश्चाथचणकोहरिमंथकः माषस्तुमद्नोनंदीवष्पोवीजवरोऽवली ३७ मुद्गस्तु
प्रथनोलोभ्योवल्लाटोहरितोहरिः पीतेस्मिन्वसुखंडीरःप्रवेलजयशारदाः ३८ कुलेप्रवरवासंतहरि
मंथजशिंविकाःवनमुद्गेतुवरकनिगूढककुलीमकाः ३९ खंडीचराजमुद्गस्तुमकुष्ठकमपुष्ठकोगोधूमे
सुमनोवष्वेनिष्पावःसितशिंविकः ४० कुलत्थस्तुकालवंतस्ताम्रवंताकुलत्थिका आढकीतुवरी
वर्णास्यात्कुल्मासस्तुयावकः ४१ नीवारस्तुवनव्रीहिःश्यामाकश्यामकौसमौ कंगुस्तुकंगुनीकंगुः
प्रियंगुःपीततंदुलाः ४२ साकृस्मामधुकारक्ताशोधिकासुसटीसिता पीताभाधव्यचोद्दालःकोद्रवः

॥१२॥ 12

ःकोरदूषकः ४३ चीनकस्तु काककंगुर्यवनीलस्तु योनलश्च जूर्णाह्वयो देवधान्यं जोन्नाला बीजपुष्पि
का ४४ शाणस्तो भंगा मातुलानी स्यादुमा तु क्षुमा तसी गवेधुका गवेधु ४ स्याज्जर्त्तिलोरण्यजस्तिलः ४५ षे
टतिले तिलपिंजस्तिलपेजोथ सर्षपः कदंवकस्तुंतुभोथ सिद्धार्थः श्वेतसर्षपः ४६ माषाद्यः शमीधा
न्यं श्मूकधान्यं यवाद्यः स्यात् सस्यशूकं किंशारुः कणिशं सस्यशीर्षकं ४७ स्तंवस्तु गुच्छो धान्यादेर्नालं
कांडोफलस्तु सः पलः पलालो धान्यत्वक् तुषो वुसं कडंगरः ४८ धान्यमावसितं रिद्धं तत्पूतं निर्वुसीकृ
तम् मूलपत्रकरीराग्रफलकांडाविरूढकाः ४९ त्वक्पुष्पं कवकं शाकं दशधा शिग्रुकं च तत् तंडुली
यस्तंडुलेरो मेघनादोल्पमारिषः ५० विंवी रक्तफला पीलुपर्णी तुंडकेरिका जीवंती जीवनी जीवनीया
मधुस्रवा ५१ वास्तुकं तु हारपात्रं पालक्या मधुसूदनी रसोनो लशुनोरिष्टो म्लेच्छकंदो महोषधम्
महाकंदो रसोनोन्यो गृंजनो दीर्घपत्रकः भंगराजो भृंगरजो मार्कवः केशरंजनः ५२ काकमाची वा शिव०
यसी विस्रासाग्निशीर्षाश्च स्यात्कारवेल्लः कटिल्लकः कूष्मांडकस्तु कर्कारुः कोशातकी पटोलिका ५४ चिर्भि ॥१२॥

टीकर्कटीवालुंक्यौर्वाहिस्त्रपुसीच सा ऽर्शोघ्नः सूरणः कंदोऽथशृंगवेरकमार्द्रकं प्रस्तलोनडादिनीवा
रादिवशाष्पं च तन्नवम सौगंधिकं देवजगंधं पौरं कर्तृणरौहिषे ५७ दर्भः कुशः कुथो वर्हिः पवि
त्रमथ तेजनः गुंद्रो मुंजः शरो दूर्वा त्वनंता शतपर्विका ५८ हरिताब्वीरुहा पोटगलस्तु धमनो नडः
कुरुविंदो मेघनामा मुस्ता गुंद्रा तु सोत्तमा ५९ वल्वजा उलपो येऽस्युः स्याद्सालोऽसिपत्रभेदाः कांता
रपुंड्रा घास्ततस्य मूलं तु मोरटं ६० काशस्त्विषीका घासस्तु यवसं तृणमर्जुनं विषः क्ष्वेडो रसस्ती
क्ष्णो गरलोऽपि हलाहलः ६१ वत्सनाभः कालकूटो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः सौराष्ट्रिकः शौल्विकेयः काको
लो दारदोऽपि च ६२ अहिछत्रो मेषशृंगः कुष्ठवालुकनंदनाः कैराटको हैमवतो मर्कटः करवी
रकः ६३ सर्षपो मूलको गोरार्द्रकः सानुककर्दमौ शृंको ब्रह्मसारः कालिंगः शृंगको मधुसिक्थकः
६४ इंद्रोलांगलिको विस्फुलिंगपिंगलगौतमाः मुस्तकोऽटालवश्चेति स्थावरा विषजातयः ६५ कुरु
राघात्मजवीजाम्लजास्तूपसद्गात्रयः पर्वयोनयः इत्याघाः स्कंधजाः सल्लकीमुखाः ६६ शाल्मादयो

वीजरुहाः संमूर्छजास्तृणाद्याः स्युर्वनस्पतिकायस्य षडेते मूलजातय ६७ वनस्पतिकायनीलं
॥१३॥ 13 गुः कृमिरंतर्जस्कृद्गः कीटोवहिर्भवः पुलकास्तूभयेपिस्युकीकसाः कृमयोणवः ६८ काष्ठकीटेघु
णोगंडूपदः किंचुलकः कुस्रूः भूलतागंडूपदीतु शिल्पसलपा जलौकसः ६९ जलायुकाजलौका
च जलूका जलसर्पिणी मुक्तास्फोटोऽस्त्रियांशुक्तिः कंबुस्तु वारिज ७० त्रिरेषः षोडशावर्त्त
:शंखोऽथक्षुद्रकंबवः संखनकाःक्षुल्लकाश्च शंबूकास्त्वंबुमात्रजाः ७१ कपर्दस्तु हिरणपः स्यात्स
णास्त्रियवराटको दुर्नामा तु दीर्घकोशी पिपीलकस्तु पीलकः ७२ पिपीलिका तु हीनांगी ब्राह्म
णीस्थूलशीर्षिका घृतेली पिंगकपिशाप्योपजिह्वोपदेहिका ७३ वम्रुपदी कालिह्वातुरिहाम्बूका
तु षट्पदी गोपालिका महाभीरुर्गोमयोत्थातु गर्दभी मत्कुणास्तु कोलकुणा उद्दंशः किटिभो लक्षो
इंद्रगोपस्त्वग्निरजो वैराटस्तित्तिभो ग्निकः ७५ ऊर्णनाभस्तंतुवायो जालको जालकारकः कृमिर्म शिव०
कः कोलूता लालास्रावोष्ठपाद्रस ७६ कर्णजलौका तु कर्णकीटी शतपदी च सा वृश्चिको द्रुणाम्भा ॥१३॥

त्मालीऽस्त्रलंतमुष्ककं टकः ७७ भ्रमरो मधुकृद्भृंगश्चंचरीकः शिलीमुखः ६ द्विरेफोलीरोलंबो
द्विरेफोस्य षडंघ्रयः ७८ भोज्यं तु पुष्पमधुनीलघातोज्योतिरिंगणाः पतंगः शलभः क्षुद्रा सरघा
मधुमक्षिका ७९ माक्षिकादि मधुद्रोहं मधूच्छिष्टं तु सिक्थकम् वर्वणा मक्षिका नीलीपुत्ति
कातु तत्तंगिका ८० वनमक्षिका तु दंशो दशीतत्कुमाति रंभकाते लाटीव रटीगंधोलीस्याच्ची
रीतु चीरिका ८१ झिल्लीका झिल्लिका वर्षकरी भृंगारिका च सा द्वित्रिचतुरिंद्रियाः पशुस्तिर्यक्
चरिहिंस्ले स्मिन्व्यालः श्वापदो पि च ८२ हस्ती मतंगजगजद्विपकर्यनेकपा मातंगवारणम
हामृगसामयोनयः स्तंबेरमाद्विरदसिंधुरनागदंतिनो दंतावलकरटिकुंजरकुंभिपीलवः ८३
इभः करेणुर्गजो स्य स्त्री धेनुकावशापि च भद्रो मंद्रो मृगो मिश्रश्चतस्रो गजजातयः ८४ काल
प्पजातदंतश्च स्व स्यांगश्चापि मत्कुणो पंचवर्षो गजो बालः स्यासते दशवर्षकः विक्को विंश
तिवर्षः स्यात्कलभस्त्रिंशद्वर्षकः यूथनाथो यूथपतिर्मत्तः प्रभिन्नगर्जितौ ८६ मदोत्कटो मद

कलः समावुद्धांतनिर्मदौ सज्जितः कल्पितस्तिर्यग्घाती परिणतो गजः ८७ व्यालो दुष्टगजो गंभीरवेध
वमत्तांकुशः राजवाह्यस्तूपवाह्यः सन्नाह्यः समरोचितः ८८ इभ्यगहन्तोक्षाहंतो वहूनां घटना घटा म
॥१४॥ दोदानं प्रवृत्तिश्च वमथुकः रशीकरः ८९ करित्तिनासाकरः शुंडा हस्तोऽग्रं तु पुष्करं अंगुलिः कर्णि-
14 का दंतौ विषाणौ स्कंधश्चासनम् ९० कर्णमूलं चूलिका स्यादीषिकात्वक्षिकूटकं अपांगदेशो नि-
र्याणं गंडस्तु करटः कटः ९१ अवग्रहो ललाटं स्यादासन्नं कुंभयोरधः कुंभौ तु शिरसः पिंडौ कुंभयो-
रंतरं विदुः ९२ वातकुंभस्तु तस्याधो वाहित्थं तु ततोऽप्यधः वाहित्याधः प्रतिमानं पुच्छमूलं तु पेचकः
९३ दंतभागः पुरोभागः पक्षभागस्तु पार्श्वतः पूर्वजंघादिदेशास्तु गात्रं स्यात्सक्थिमोपरा ९४ विंदु-
जालं पुनः पद्मं शृंखलो निगडोंदुकः हिंजीरश्च पादपाशो वारिस्तु गजवंधभूः ९५ त्रिपदीगोत्रयो-
वंधएकस्मिन्नपरेऽपि च तोत्रं वेणुकमालानं वंधस्तंभोंकुशः सृणिः ९६ अपष्ठं त्वंकुशस्याग्रं यात शिव०
मंकुशवारणं निषादिनां पादकर्म यत् वीतं तु तद्द्वयम् ९७ कक्ष्या दूष्या वरत्रा स्यात्कंठवंधः कलाप ॥१४॥

कः घोटकस्तुरगस्तार्क्ष्यस्तुरंगोश्वस्तुरंगमः ९८ गंधर्वोऽर्वा सप्तिर्वीतीर्वाहो वाजी हयो हरिः घञ्चाश्वाप्र
सूर्वामी किशोरोल्पवया हयः ९९ जवाधिकस्तु जवनो रथ्यो वोढा रथस्य यः आजानेयः कुलीन
ः स्यात्तत्त्वहे शास्तु सैंधवाः ३० वानायुजाः पारसीकाः कांबोजा वाह्लिका हयः विनीतस्तु साधुवाही
दुर्विनीतस्तु शूकलः १ कश्यः कशार्हो हृदूक्ष्मावर्त्ती श्रीवत्सकी हयः पंचभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वे
षु पुष्पितः २ पुच्छोरःखुरकेशास्ये सितैः स्याद्दष्टमंगलः सिते तु कर्कको कीहो खोंगाहः श्वेतपिंगले
३ पीयूषवर्णो सेराहः पीते तु हरयो हये कृष्णवर्णो तु खुंगाहः क्रियाहो लोहितो हयः ४ आनीलस्तु
नीलको यत्त्रियूहः कपिलो हयः वोल्लाहस्त्वयमेव स्यात्सांडुकेशरवालधिः ५ उराहस्तु मनाकपां
डुः कृष्णजंघो भवेद्यदि सुरूहको गर्दभाभो वोरुहस्वानस्तु पाटलः ६ कुलाहस्तु मनाकपीतकृष्णः
स्याद्यदि जानुनि उकनाहः पीतरक्तच्छायः स एव तु कचित् ७ कृष्णरक्तच्छविः प्रोक्तः शोणः कोक
नदच्छविः हरिकः पीतहरितच्छायः स एव हालकः ८ पंगुलासितकाचाभो हलाहश्चित्रितो हयः यद्

रथ्योऽश्वमेधीयःप्रोथमश्वस्यनासिका९मध्यंकक्ष्यंनिगालस्तुगलोद्देशःखुराःशफाःअथपुच्छंवा
॥१५॥ लहस्तोलांगूलंलूमवालधिः१०अपावृत्तपरावृत्तलुठितानितुवेल्लितेधोरितंवल्गितंप्लुतमुत्तेजितो
व त्तेरितानिच११गतयःपंचधाराख्यास्तुरंगाणांक्रमादिमातत्रधौरितकंधौर्यंधोरणंधोरितंचतत्१२
15 वल्गुकंकशिखिक्रोडगतिवद्वल्गितंपुनःअग्रकायसमुल्लासात्कुंचितास्येनतत्त्रिकम्१३प्लुतंतु
लंघनंपक्षिमृगगत्यनुहारकम्उत्तेजितंरेचितंस्यान्मध्यवेगेनयागतिः१४उत्तेरितमुपकंठमास्कं
दितकमित्यपिउत्प्लुत्योत्प्लुत्यागमनंकोपादिवाखिलैःपदैः१५आश्वीनोध्वासयोऽश्वेनदिनेनैकेनगं
म्यतेकवीखलीनंकविकाकवियंमुखयंत्रणम्१६पंचांगीवक्त्रपट्टेतुतलिकातलःसारकंदामांचनं
पादपाशःप्रक्षरंप्रखरःसमौ१७चर्मदंडेकशारश्मोवल्गावल्गापरिणीकुशापर्याणंतुपल्ययनंवीतंफ
ल्गुहयद्विपं१८वेसरोऽश्वतरोवेगसरश्चाथक्रमेलकःकुलनाशःशिशुनामाशालोमालिमहाप्रियः शिव०
१९मयोमहांगोवासंतोद्विककुद्दुर्गलंघनःभूतघ्नश्चोष्ट्रोदासेरोरवणःकंटकाशन२०दीर्घग्रीवःके ।१५॥

लिक्कीशोऽकरभस्तु त्रिहायणः सतुभ्रं खलकोहारूमये: स्थासाद्वंधने २१ गर्दभस्तु चिरमेहीवाले
योशसभः खरः चक्रीवान् शंकुकर्णोथ ऋषभो वृषभो वृषः २२ वाडवेयः सौरभेयो भद्रः शाक्करशाक्क
रो उक्षा नड्वान् ककुद्मान्नैर्वलीवर्दइत्य शांकरः २३ उक्षा तु जातो जातोक्षः स्कंधिकः स्कंधवाहकः महो
क्षः स्याद्वृद्धतरो वृद्धोक्षस्तु जरद्गवः २४ षंढतो चित आर्षभ्यः कूटो भग्नविषाणकः इद्वरो गोपतिः षंडो
गोवृषो मदकोहलः २५ वत्सः शकृत्करिस्तर्णो दम्यवत्सतरौ समौ नस्योतो नासितः षष्ठवाह्नुस्याद्यु
गपार्श्वगः २६ युगादीनां तु वोढारो युग्यप्रासंग्यशाकटाः सतु सर्वधुरीणः स्याद्यः सर्वां वहति यो धुरं २७
एकधुरीणैकधुरावुभावेकधुरावहे धुरीणाः धुर्यधौरेयधौरेयकधुरंधराः २८ धूर्वहे यगलिईद्व वृषः
शक्तोप्यधूर्वहः स्थौरीपृष्ठ्यः षष्ठवाहो हि दन्तषोडन् द्विषद्दूर्यो २९ युगहः स्कंधोधरः २८ धूर्वहे यगलि
(ईद्व वृषः शक्तोप्यधूर्वहः स्थौरीपृष्ठ्य) वहस्कंधोसकूटं तु ककुदं ने विकं शिरः विषाणं कूणिकाश्रृं
गसास्ना तु गलकंबलः ३० गौः सौरभेयी माहेयी माहा सुरभिरर्जुनी उस्रा अघ्न्या रोहिणी शृंगिण्य गिरापनस्वा

॥१६॥ हमुरुद्युषा ३१ तं पानिलिंपिकातं वा सातु वर्णौरनेकधा पष्ठौही गर्भिणीतिवंध्यावशावेहद्वृषोपगा ३२
स्रवत्तोकास्रवद्गर्भाविषाक्रोता तु संधिनी प्रौढवत्साबष्कयिणी धेनुस्स्यान्नवसूतिका ३३ परेष्टुर्बहुसूतिः
स्याहृष्टिःसकृत्प्रसूतिकाप्रजने काल्योपसर्या सुखसंदोह्या तु सुव्रता ३४ दुःखदोह्या तु करटी वद्धदुग्धा
तु वंजुला द्रोणाद्दुग्धा द्रोणदुघा पीनोध्नी पीवरस्तनी ३५ पीतदुग्धा तु धेनुष्या संस्थिता दुग्धबंधिके
16
ने चिकीतूत्तमा गोषु पलक्रा बालगर्भिणी ३६ समांसमीना तु सा या प्रतिवर्षं विजायते स्यादचंडी तु सु
करा वत्सकामा तु वत्सला चतुरब्दा ही यष्टौह्येका ह्यायन्येका द्विवर्षिका आपीनमूधो गोदुगोमयंभू
मिलेपने ३८ तत्रशुष्के तु गोमयथिः करीषच्छगणोऽप्स्त्रियां सर्वं गव्यं व्रजे गोकुलं गोधनं धनम् ३९
प्रजने स्यादुपसरः कीलः पुष्पलकः शिवः बंधनं संदानं पशुरज्जुस्तु दामनी ४० अजः स्याच्छगलश्छा शिव॰
गश्छागो वस्तः स्तभः पशुः अजा तु छागिका मेजा सर्वभद्रा गतस्तनी ४१ युवा त्र्यो वर्करो वीतु मेषोर्णायु
हुडोरणाः उरभ्रो मेंढ्को वक्ष्णिरेडको रोमशो हुडुः ४२ संफालश्शृंगिणो मेढ्रो मेषी तु कुररी हुडा जालकि ॥१६॥

न्यविलावेणपथ्ये डिक्कशिंमुवाहकः ४३ पषस्यं गोवनाजः स्यात् अविद्वग्धे लवेः परमस्तोटं दूसंमरीसं
चकुक्कुरो वक्रवालधिः ४४ मास्थिभुग्भषणः सारमेयः कौलेयकः शुनः शुनिः श्वानो गृहमृगः कुर्क्कु
रो रात्रिजागरः ४५ रसनालिट् रतपराः कौलशा पिंग्रणहुकाः शालावृको वृकदंशः श्वालर्कस्तुसरो
गितः ४६ विश्वकद्रुस्तु कुशलो मृगव्ये सरमा शुनी विटुरः शूकरे ग्राम्ये महिषोयम वाहनः ४७ रजस्वला
वाहरिपुर्लुलायः सैरभोमहिषीस्कंधः कृसरं गोजरं तो दंष्ट्राभीरुकः ४८ रक्ताक्षः कासरो हंसकाद्वी
तनयलालिकौ अरण्यजेस्मिनाबलः सिंहः कंठीरवो हरिः ४९ हर्यक्षः केसरीभारिः पंचास्यो नखरायु
धः महानादः पंचशिखः पारींद्रः पशुरिमृगात् ५० श्वेतपिंगोप्यपव्याघ्रो धीपी शार्दूल चित्रको चित्रका
यः पुंडरीकस्तरक्षुस्तु मृगादनः ५१ शरभः कुंजराणितिरुत्साहकोष्टपादपि गवयः स्याद्वनगवो गोसदृक्षो
भ्रवारणः ५२ खड्गीवाध्रीणसः खड्गोगंडको थाकिरः किरिः भूदारः शूकरः कोलो वराहः क्रोडपोत्रिणो
५३ घोणी घृष्टिः स्तब्धरोमा दंष्ट्री किरिः घास्यलांगलो अखनिकः शिरीमर्मी स्थूलनासो बहुप्रजः ५४ भा

त्स्के भाल्लुकर्क्षाच्छभल्लभल्लूकभल्लुकाः स्गालोजंबुकः फेरुः फेरंडुः फेरवः शिवा ५५ घोरवासीमृ
॥१७॥ 17 द्भिमायोगोमायुर्मृगधूर्त्तकः हूरवो भरुजः क्रोष्टात्रिशिवाभेदेलमेकेकिखिः ५६ व्यौगेंडिबिलेसाकोका
कस्त्वीहामृगोवृकः अरण्यश्वामर्कटस्तु कपिः कीशः प्लवंगम ५७ प्लवंगः प्लवगः शाखामृगोहरि
र्वलीमुखः वानौकावानरोथासौ गोलांगूलोसितानन ५८ मृगः कुरंगः सारंगो वातायुहरिणा
वपि मृगभेदारुरुन्यंकुरंकुगोकर्णशंबराः ५९ चमूरुचीनचमराः समूरैणर्श्यरोहिषः कदलीकं
दलीकृष्णसारः पृषतरोहितौ ६० दन्तिराम्माः कुसमृगोयोव्याधैर्द्दन्तिरोगहतः वातप्रमीर्वातमृगः
शशस्तु मृदुलोमकः ६१ श्वाविकोलोमकर्णोथ शल्येशलकशल्मकौ श्वावित्तच्छलाकायांशल्ल
लंशलमित्यपि ६२ गोधानिहाका गोधेरगोधारौ दुष्टतत्सुते गोधेयोन्यत्र मुशली गोधिका गोलिका गृ
हा ६३ माणिक्याभित्तिका पल्ली कुड्यमत्स्या गृहोलिका स्यादंजनाधिका हालिर्त्यंजनिका हलाह शिव०
लः ६४ स्थूलांजनाधिका यातु ब्राह्मणी रक्तपुच्छिका कृकलासस्तु सरटः प्रतिसूर्यः शयानकः ६५ ॥१७॥

मूषिकोमूषकोवज्रदशनःखनकोंदुरौउंदुरुर्वृषश्चाखुश्चसूच्यास्योवृषलोचनः ५९ छुछुंद
रीगंधमूषप्राणिरिकावालमूषिकाबिडालओतुर्मार्जारोहीकुश्चवृषदंशकः ६० जाहकोगात्र
संकोचीमंडलीनकुलःपुनःपिंगलःसर्पहावभ्रुःसर्पोहिःपवनाशनः ६१ भोगीभुजंगभुज
गावुरगोहिर्जिह्मव्यालोभुजंगमसरीसृपदीर्घजिह्वाःकाकोदरोविषधरःफणाभृत्पृदाकु
र्द्दकरीकुंडलिविलेशयदंदशूकाः ६२ दर्वीकरःकंचुकिचक्रिगूढपात्पन्नगाजिह्मगलेलिहा
नोकुंभीनसाशीविषदीर्घपृष्ठाःस्याद्राजसर्पस्तुभुजंगभोगी ६३ चक्रमंडल्यजगरःपारी
न्द्रोवाहसःशयुश्चालगर्दोजलव्यालःसमौराजिलदुंदुभौ १० भवेत्तिलित्सोगोनासोगोनसो
घोणसोपिचकुर्कुटाहिःकुर्कुटाभोवर्णेनचरवेणाच ११ नागाःपुनःकाद्रवेयास्तेषांभोगाव
तीपुरीशेषोनागाधिपोनंतोहिसहस्राननश्चालुकः १२ सवर्णाभोथवाभुलःसितपंकजलां
छनःवासुकिस्तुसर्पराजःश्वेतोनीलसरोजवान् १३ तक्षकस्तुलोहितांगःस्वस्तिकांकितमस्त

कः महापद्मस्तु तिस्रुक्तो दशविंदुकमस्तकः ७३ शंखः क्ष्मापीतो द्विभाराग्रोरेखाभिर्दुसितांगले
॥१८॥ 18 कुलिकोर्धचंद्रमौलिर्ज्वालाधूमसमप्रभः ७५ अथ कंबलोश्वतरो धृतराष्ट्रो बलाहको इत्यादयो
परे नागास्तत्कुलसमुद्भवाः निर्मुक्तो मुक्तनिर्मोकः सविषानि विषाश्वते नागाः स्युर्द्विविषास्स्व
मविषास्तक्षकाग्निकाद्यः ७७ व्याघ्राद्या लोमविषा नखविषा नरादयः लाला विषास्तु लूताद्याः
कालांतरविषाः पुनः ७८ मूषिकाद्या दृष्टीविषं लवीर्य मोघधाहिभिः कृत्रिमं तु विषं चारं गरश्चा
पविषं च तत् ७९ भोगो हिकायो दंष्ट्राशी दर्वी भोगः फटः स्फुटः फणो हिको शातु निर्ल्वयनी नि
र्मोक कंचुकः ८० विहगो विहंगमः खगोपतगो विहंगः शकुनिः शकुंतिः शकुनो विवयः शकुं
ताः नभसंगमो विकिरपत्ररथौ विहायो द्विजपक्षिविष्किरपतत्रिपतत्पतंगाः ८१ पित्सन्नीडां
डजो गौकाश्व नुश्चंचुः सृपाटिका त्रोटिश्च पत्रं पतत्रं पिच्छं वाजस्तनूरुहं ८२ पक्षो गरुच्छदश्चापि शिव०
पक्षमूलं तु पक्षतिः प्रडीनोड्डीनसंडीनडयनानि नभोगतौ ८३ पक्षीकोशांडे कुलायो नीडे केकी ॥१८॥

तुसर्पभुक्मयूरबर्हिणोनीलकंठोमेघसुहृच्छिखी ८४ शुक्लापांगोस्यवाक्केकापिच्छंबर्हिंशिखंडक
:प्रचलाकःकलापश्चमेचकश्चंद्रकःसमौ ८५ वनप्रियःपरभृतस्ताम्राक्षःकोकिलःकलकंठःकाक
पुष्टःकाकोरिष्टःसकृत्प्रजःआत्मघोषश्चिरंजीवीघूकारिःकरटोद्विकःएकदृग्बलिभुग्ध्वांक्षो
मौकुलिर्वायसोन्यभृत् ८७ वहत्काणोद्रोणःपर्वतेभ्यस्तुसोपरःवनाश्रयःकाकोलोमद्गुस्तुज
लवायसः ८८ घूकेनोशाटःकाकारिःकौशिकोलूकपेचकाःदिवांधोथनिशावेदीकृकवाकुश्चरणा
युधः ८९ कृकवाकुस्ताम्रचूडोविवृताहःशिखंडिकःहंसाश्चक्रांगवक्रांगमानसौकःसितच्छ
दाः ९० राजहंसास्तमीचंचुचरणैरतिलोहितैःमल्लिकाक्षास्तुमलिनैर्धार्त्तराष्ट्राःसितेतरैः ९१
कादंबास्तुकलहंसाःपक्षैःस्युरतिधूसरैःवारलावरलाहंसीवारटावरटाचसा ९२ ह्रावीघाटःशतप
त्रःखंजरीटस्तुखंजनःसारसस्तुलक्ष्मणाःस्यात्पुष्कराह्वःकुरंकरः ९३ सारसीलक्ष्मणाथक्रुंङ्क्रौं
चेचाषेकिकीदिविःचातकःस्तोककोवप्पीहःसारंगोनभोंबुपः ९४ चक्रवाकोरथांगाह्वःकोकोहंह

चरोपि च टिट्टिभस्तु कदुक्कारस्तु सारङ्गः शयनश्वसः ९५ पुच्छरकोगृहबलिभुक्कलविंकः कुलिंककः तस्ययो
॥१९॥ षित्तु चटकास्त्रपसेचटकातयोः ९६ पुमपसे चारुकेरोदासूहकालकंटकः जलरंकुर्जलरंजोबकेकद्धो
19 बकोटबत ९७ बहाहकस्याद्बलाकोबलाकाविसकंठिकाभंगाः कलिंगोधूम्याटः केकस्तुककमनच्छ
दः ९८ लोहपृष्ठोदीर्घपादः कर्कटः स्कंधमल्लकः चिल्लः शाकुनिरातापीश्येनः पत्त्रीशशादनः
९९ हारीतःस्त्रोहूरहगृध्रो याकोशीमस्पताह्वानः कुररः कीरस्तु शुकोरक्ततुंडः फलादनः ४०० शा
रितु पीतपादः गोराटी गोकिराटिकास्याद्धर्मचटकापांशुजातुकाजिनपत्त्रिका १ वल्गुलिकामुखवि
ष्ठापरोष्णीतैलपायिका कर्करेटुः करेटुः स्यात्करटुः कर्कराटुकः २ आटिरातिः शराटिः स्याल्लूक
ण्ककरीसमौभासेशकुंतः कोयष्टिष्टिद्दिवीजलकुक्कुभः ३ पारापतः कलरवः कपोतोरक्तलोच
नः ज्योत्स्नाप्रियेचलवंचुचकोरविषसूचकाः जीवंजीवस्तु गुन्द्रालोविषदर्शनमृत्युकः व्याघ्राट शिव०
स्तुभरद्वाजः प्लवस्तुगात्रसंप्लवः तित्तिरिस्तुखरकाणोहारीतः स्तुमद्रकुरः कारंडवस्तुमद्रुः सु ॥१९॥

गण्डूपदं चुलुकिकः ६ कुंभकारः कुक्कुटस्तु कुक्कुटः कुरुकस्वनः पक्षिणायेन गच्छंते पक्षिणोन्ये सदी
पकः ७ छिकाग्राह्यतेगेहास्तकायेमगपक्षिणः मत्स्योमीनोपृथुरोमा झषोवैसारिणोंडजः ८ सं
गचारीस्थिरजिह्वश्चात्मशीलशकुलत्रयः विसारः शकलीशल्कीशंवरोनिमिषस्तिमिः ९ सहस्रदं
ष्ट्रवादालः पाठीनेचित्रवाल्लिकः शकुलेस्यात्कलकोथगडकः शकुलार्भकः १० उलूपीशिशुके
प्रोष्ठीशफरीश्वेतकोलके नलमीनश्चिलिचिमो मत्स्यराजस्तु रोहितः ११ मद्गुरस्तु राजशृंगः
शृंगीतुमद्गुरप्रियास्तुक्षुद्रांडमत्स्यजातं तु पोताधानं जलाणुकम् १२ महामत्स्यस्तु वीरघ्निति।
मिंगिलगिलादयः अथयादांसिनक्राद्याहिंस्त्रकाजलजंतवः १३ नक्रः कुंभीरआलास्यः कुंभी
महामुखोपिवतालुजिह्वः शंखमुखोगोमुखोजलसूकरः १४ शिशुमारस्त्वंबुकूर्मउत्सवीर्यो
महावसः उद्रस्तु जलमार्जारः पानीयनकुलोवसी १५ ग्राहे तंतुस्तंतुनागोवहारोनागतंतुणो
अन्येपियादोभेदास्युर्वहवोमकरादयः १६ कुलीरः कर्कटः पिंगचक्षुः पार्श्वोदरप्रियः द्विधाग

तिः षोडशांह्रिः कुरुविल्लो बहिश्चरः १७ कच्छपः कमठः कूर्मः क्रोडपादश्चतुर्गतिः पंचांगगुप्तो दोले
॥२०॥ योजीवथः कच्छपी दुली १८ मंडूके हरिशालूरप्लवभेकप्लवंगमाः वर्षाभूः प्लवगः शालुरजिह्मव्यंग
दर्दुराः १९ स्थलेनराद्दयो ये तु ते जले जलपूर्वकाः अंडजाः पक्षिसर्पाद्याः पोतजाः कुंजरादयः २० रस
जा मद्याकीटाद्या न्नगवाद्या जरायुजाः यूकाद्याः स्वेदजा मत्स्याद्याः संमूर्छनोद्भवाः उद्भिजः खंज
नाश्चोपपादुका देवनारकाः त्रसस्थो न यइ लघावुद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम् २२ इत्याचार्यहेमचंद्रविरचि
तायामभिधानचिंतामणौ नाममालायां तिर्यक्कांडश्चतुर्थः ४ स्युर्नारकास्तु परेतप्रेतयातनातिवा
हिकाः आजूर्विष्टिर्यातनानुकारणा तीव्रवेदना १ नरकस्तु नारकः स्यात् निरयो दुर्गतिश्च सः
घनोदधिघनवाततनुवाततनभः स्थिताः २ रत्नशर्करावालुकापंकधूमतमःप्रभा महातम
४ प्रभा चेत्यधोधो नरकभूमयः ३ क्रमात्स्युतराः सप्ताथ त्रिंशात्पंचविंशतिः पंचदशदशत्री शिव॰
णि लक्षाण्यूनं च पंचभिः ४ ५ लक्षं पंच च नरकावासाः सीमंतकादयः एतासु स्युः क्रमेणाथ ॥२०॥

लः स्थाण्डिलस्त्वसौ यः शेते स्थण्डिले व्रतात् ७४ तपःक्लेशसहो दान्तः शान्तः श्रान्तो जितेन्द्रियः अवदा
नं कर्म शुद्धं ब्राह्मणस्तु त्रयीमुखः भूदेवो वाडवो विप्रो द्व्यग्राभ्यां जातिजन्मजाः वर्णज्येष्ठः सूत्रकण्ठः
षट्कर्मा मुखसंभवः वेदगर्भः शमीगर्भः सावित्रो मैत्र एतसः वटुः पुनर्माणवकोऽभिह्वास्याद्ब्रह्मसमा
नकम् उपनायस्तूपनयो वटुकरणमानयः अग्नीधनं त्वग्निकार्यमाग्नाध्राचाग्निकारिका ७८ पा
लाशो दण्ड आषाढो व्रते राम्भस्तु वैणवः वैल्वः सारस्वतो सौम्यः पैलवस्त्वौपरौधिकः आश्वत्थस्तु जि
तनेमिरी दुंवरउलूखलैः जयाषटावषी पीठं कुण्डिका तु कमण्डलुः श्रोत्रियश्छान्दसो यष्टा त्वादेष्टा
स्यान्मखे व्रती याजकोऽप्यजमानश्च सोमयाजी तु दीक्षितः इज्याशीलो यायजूको यज्वा स्यादासुती
वलः सोमपः सोमपीथी स्यात्स्थपतिर्गीःपतीष्टिकृतत् ८२ सर्ववेदास्तु सर्वस्वदाक्षिणं पतुमिष्टवा
न् यजुर्विदध्वर्युर्ऋग्वित् होतोद्गाता तु सामवित् ८३ यज्ञो यागः सवः सत्रं स्तोमो मन्युर्मखः क्रतुः संस
रः सप्ततन्तुर्वितानं बर्हिरध्वरः ८४ अध्ययनं ब्रह्मयज्ञः स्याद्देवयज्ञ आहुतिः होमो होत्रं वषट्कारः

पि

त्पयज्ञस्तु तर्पणम् तद्धोमो दैवो बलिः पिंडदानं च वनस्पत्योतिथिपूजनम् भूतयज्ञो बलिः पंचमहोपशामवंसमी
॥४१॥ पौर्णमासश्च दर्शश्चयज्ञौ पक्षांतयोः पृथक् सौमिकी। दीक्षणीयेष्टिर्दीक्षानुव्रतसंग्रह ९० व त्रिः
सुगहना कुंवा वेदी भूमिः परिष्कृता स्थंडिलं च वलेरं चान्यायूपः स्यात्तकी लकः चषालो यूपकंटके यूप
कर्णो घृतावनो यूपाग्रभागे स्यात्तन्मरिणि निर्मथ्य दारुणि स्रुग्दक्षिणे हवनीय गार्हपत्यास्त्रयोग्नयः
इदमग्नित्रयं त्रेता प्रणीतः संस्कृतोनल ९० रुक् सामिधेनी धाय्या च समिदाधापते यया समिदिंधनमे
धैध्म तर्पणैधांसि भस्म तु स्याद्भूतिर्भसितं रक्षा चाधारः पात्रं स्रुवादिकं स्रुवः स्रुगथ सा सोपभृज्जुहूः पुनरुत्त
राध्रुवा तु सर्वपरार्थ्य पश्यामा ज्येनिषीयते योभिमंत्र्यं निहन्येत सस्याससमुह्य पाकृतः परं पराकेशसनं
प्रोक्षणं च मखे वधः हिंसार्थकर्माभिचारः स्याद्यज्ञार्हे तु पशिपम् ९४ हविष्ठसान्नाय्यमामिक्षाम्नतो
ष्णक्षीर गं दधि क्षीरस्त्वारः पयस्या च तन्मस्तु निस्तु वाजिनमूहव्यं सुरेभ्यो दातव्यं पितृभ्यः कव्यमोदनं त्र्या रामः
ज्ये तु दधि संयुक्तं पृषदाज्यं पृषातक ९६ दध्याज्यमधुसंपृक्तं मधुपर्क महोदयः हविरीतु होमकुंडहव्यपा ॥४२॥

कः पुनश्चरुः ९८ अमृतं यज्ञशेषे स्याद्विघसो भुक्तशेषके यज्ञान्ते ऽवभृथ्यः पूर्त्तं वाप्यादौ इष्टमखक्रियाऽश्वा
पूर्त्तं तद्द्वयं बर्हिर्मुष्टिस्तु विष्टरः अग्निहोत्राग्निचित्राहिताग्नावथाग्निरक्षणम् अग्न्याधानमग्नि
होत्रं दर्वी तु घृतलेखनी होमाग्निस्तु महाज्वाला महावीरः प्रवर्ग्यवत् ५०० होमधूमस्तु निगणो होम
भस्म तु वैष्णुतम् उपस्पर्शस्त्वाचमनं धारसेकौ तु सेचने ब्रह्मासनं ध्यानयोगासने ऽथ ब्रह्मवर्चसम् वृत्ता
ध्यायनर्द्धिः पाठिस्याद्ब्रह्माञ्जलिरञ्जलिः २ पाठे तु मुखनिष्क्रान्ता विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः साकल्यवचनं पारा
यणं कल्पे विधिक्रमौ ३ मूले ऽङ्गुष्ठस्य स्याद्ब्राह्मं तीर्थं कायं कनिष्ठयोः पित्र्यं तर्जन्यङ्गुष्ठान्ते दैवं तं लंगुली
मुखं ब्रह्मत्वं तु ब्रह्मभूयं ब्रह्मसायुज्यमित्यपि देवभूयादिकं तद्वत् तथोपाकरणं श्रुतेः ॥ संस्कारपूर्वं ग्रहणं
स्यात्स्वाध्यायः पुनर्जपः ३ औपवस्त्रं तूपवासः कृच्छ्रं सान्तपनादिकम् प्रायश्चानशने नियमः पुण्यप
कं व्रतम् चरित्रं चरिताचारौ चारित्रचरणे अपि ४ व्रते शीलं च सत्त्वे नो हन्ति जप्येऽघमर्षणं स्नातमात्रकपादग्रह
णाभिवादनोपसंग्राहः ॥ उपवीतं यज्ञसूत्रं प्रोद्धृते दक्षिणे करे प्राचीनावीतमन्यस्मिन् निवीतं कण्ठलम्बितं

प्राचेतसस्तु वाल्मीकिर्वल्मीककुशिनो कविः मैत्रावरुणवाल्मीकौ वेदव्यासस्तु माठरः १० द्वैपायनः पारा
॥२२॥ शर्यः कानीनो वादरायणः व्यासोस्यां वा सत्यवती वासवी गन्धमालिका ११ योजनगंधा दाशेयी शालंकाय
नजा च सा जामदग्न्यस्तु रामस्याद्भार्गवो रेणुकासुतः १२ नारदस्तु देवब्रह्मा पिशुनः कलिकारकः वसिष्ठो
रुंधतीजानिरक्षमाला त्वरुंधती १३ त्रिशंकुर्याजी गाधेयो विश्वामित्रस्तु कौशिकः कुम्भारणिस्तु दुर्वासाः
शतानंदस्तु गौतमः याज्ञवल्क्यो ब्रह्मरात्रिर्योगेशोप्यथ पाणिनौ शालातुरीयदाक्षेयौ गोनर्दीये पतंजलिः
कात्यायनो वररुचिर्मेधाजिन्नु पुनर्वसुः अथ व्याडिर्विंध्यवासी नंदिनीतनयश्च सः १६ स्फोटायनेतु कक्षी
वान्पालकाप्ये करेणुभूः वात्स्यायने मल्लनागः कौटल्यश्चणकात्मजः द्रामिलः पक्षिलस्वामी विष्णुगुप्तो
गुलश्च सः व्रात्यव्रतो वकीर्णी स्याद्व्रात्यः संस्कारवर्जितः शिप्विदानं कृष्णकर्मा ब्रह्मबंधुर्द्विजोधमः नष्टाग्नि
वीरहा जातिमात्रजीवी द्विजब्रुवः धर्मध्वजी लिंगवृत्तिर्वेदहीनो निराकृतिः वांताशी भोजनार्थी यो गोत्राख्य शिव०
दतिस्वकम् २० उच्छिष्टभोजनो देवनैवेद्यबलिभोजकः अजपस्त्वसदध्येता शास्तारं डोन्यशासकः शल्लाजी ॥२२॥

वष्ठकांडस्पृष्टो गुरुहा नरकीलकः मेलो देवादिपूजायाम् आद्योऽथ मलिम्लुच २४ पंचयज्ञपरिभ्रष्टो नि
षिद्धैकहविः खरूः सुप्रेप्यास्मिन्नुद्देसकौस्तमेति वक्रमेणातौ अभ्युदितामिनिर्मुक्तौ वीरोज्ञोनग्नुहोतियः
अग्निहोत्रच्छलाख्या च्छ्रापरो वीरोपजीवकः वीरविप्लावको गुह्वद्दूनैः शूद्रसमाहृतैः स्याद्द्वादवा वार्ह
तः स्याच्छून्यवादी तु सौगतः २५ नैयायिकस्त्वाक्षपादो योगः सांख्यस्तु कापिलः वैशेषिकः स्यादौलूक्यो
वार्हस्पत्यस्तु नास्तिकः २६ चार्वाको लौकायतिकः षडप्येते तार्किकाः क्षत्रं तु क्षत्रियो राजा राजन्यो
बाहुसंभवः अपि भूमिस्पृशो वैश्या ऊरव्या ऊरुजा विशः वाणिज्यं पाशुपाल्यं च कर्षणं चेति वृत्तयः २८
आजीवो जीवनं वार्ता जीविका वृत्तिवेतने उञ्छो धान्यकणादानं कणिशाद्यर्जनं शिलं ऋतं तद्द्वयम
न्नतं कृषिर्मृतं तु याचितं अयाचितं स्यादमृतं सेवावृत्तिश्वजीविका सत्यानृतं तु वाणिज्यं वणिज्या वा।
णिजो वणिक् क्रयविक्रयिकः पण्याजीवापणिक नैगमाः ३१ वैदेहः सार्थवाहश्च क्रायकः क्रयिकः क्र
यी क्रेयदेतुवि पूर्वास्तिमल्पेवस्तार्घक्रयाः मूलद्रव्यं परिपणो नीवी लाभोऽधिकं फलमपरिहानं विनि

॥२३॥ मयो नैमेयः परिवर्त्तनम् व्यतिहारः पणः वर्त्तो वैमेयो नैमयोपि च वनिक्षेपोपनिक्षीन्यासे प्रतिदानं तद्
र्पणम् क्रेतव्यमात्रके क्रेयं क्रय्यं प्रसारितं क्रयाय यत् पणितव्यं तु विक्रेयं पण्यं सत्यापनं पुनः ३५ सत्यं
कारः सत्याकृतिः स्त्रियां विपणो विक्रयो गण्यं गणेयं संख्येयं संख्या ल्येकादिका भवेत् ३६ यथोत्तरं दश
23 गुणां भवेदेकोद्दशामुतः शतं सहस्रमयुतं लक्षप्रयुतकोटयः अर्बुदमब्जं खर्वं च निखर्वं च महांबुज
मूः शंकुर्वार्द्धिरंत्यं मध्यं परार्द्धं चेति नामतः ३८ असंख्ये द्वीपवार्ध्यादि पुरुत्वात्माघनंतकम् सांयात्रि
कः पोतवणिग्यानपात्रे वहित्रकम् वोहित्थं वहनं पोतः पोतवाहो नियामकः नियामः कर्णधारस्तु ना
विको नौस्तम्भिनी तरी तरिः पोतो वेडाथ द्रोणी काष्ठांबुवाहिनी नौकादंडः क्षेपणी स्यात् गुणवृक्षस्तु कू
पकः पोलिंदास्त्वंतरादंडाः स्यान्मंगो मंगिनी शिरः अभ्रिस्तु काष्ठकुद्दालः सेकपात्रं तु सेचनं कोनिपा
तः कोटिपात्रमरित्रे थोडुपः प्लवः कोलो भेलस्तरं ड्वस्यात्तरं पण्यमातरं व द्वाजीवो द्वे गुणिकोवार्द्धु। शिव०
षिकः कुसीदकः वार्द्धुषिश्च कुसीदार्थप्रयोगो वृद्धिजीवने ४४ वृद्धिः कलांतरमृणां तु द्धारः पर्युदञ्चनं या ॥२३॥

च्छ्रयाप्तंयाचितकंपरिवर्त्तापमित्यकम् ॥ अधमर्णोग्राहकःस्यादुत्तमर्णोस्तुदायकःप्रतिभूर्लग्नकःसा
क्षीस्थेयआधिस्तुबंधक ४६ तुलाद्यैःपौतवमानंद्रुवयंकुडवादिभिःपाय्यंहस्तादिभिस्तत्रस्याद्गुंजाःपं
चमाषकेःतेतुषोडशाक्षःकर्षोस्त्रःपलंकर्षचतुष्टयंविस्तःसुवर्णोहेम्नोक्षेकुरुविस्तस्तुतत्पलेतुलापल
शतंतासांविंशत्याभारआचितःशाकटःशाकटीनश्चशलाटस्तेदशाचितःचतुर्भिःकुडवैःप्रस्थःप्र
स्थैश्चतुर्भिराढकःचतुर्भिराढकैर्द्रोणःखारीषोडशभिश्चतैःचतुर्विंशत्यंगुलानांहस्तोदंडश्चतुष्क
रःतत्सहस्रोतुगव्यूतक्रोशस्तौद्वौतुगोरुतंगव्यागव्यूतंगव्यूतीचतुष्क्रोशंतुयोजनेपाशुपाल्यंजीव
वत्तिर्गोमान्गोमीगवीश्वरेपशुगोपालेगोधुगाभीरगोपगोसंख्यवल्लवाःगोविंदोधिकृतोगोषुजावा
लस्त्वजजीवकःकुटुंबीकर्षकःक्षेत्रीहलीकृषिककर्षकौक्षुधीबलोपिजित्यातुहलिःसीरस्तुलांगलं
गोदारणंहलमीषासीतातत्पद्धतीनिरीषकुटकंफालेकृषिकःकुशिकःफलंपप्रदात्रंलवित्रंतन्
मुष्टौवंटोमेत्संसमीकृतौगोदारणंतुकुद्दालःखनित्रंलवदारणंप्रतोदस्तुप्रवयणंप्राजनंतोत्रंतोद

नेयो नंतु योक्त्रमाबंधः कोटिशोलोष्टभेदनः मेधिर्मेथिः खलेवाली खलेगोबंधदारुण्यस्यात् शूद्रोऽवरवर्णो व
॥२४॥ षलः पद्यः पज्जो जघन्यजः ते तु मूर्द्धावसिक्ताद्या रथकृन्मिश्रजातयः क्षत्रियायां द्विजान्मूर्द्धावसिक्तो।
विट्स्त्रियां पुनः ४ अंबष्ठोथ पारशवनिषादौ शूद्रयोषिति क्षत्रान्माहिष्यो वैश्यायामुग्रः क्षत्त्रवृषल।
स्त्रियाम् वैश्यात्तु करणः शूद्राद्यायोगवो विशः स्त्रियाम् क्षत्रियायां पुनः क्षत्ता चंडालो ब्राह्मस्त्रिया
24 म् ६१ वैश्यात्तु मागधः क्षत्र्यां वैदेहिको द्विजास्त्रियाम् सूतस्तु क्षत्रियाज्जात इति द्वादश जात द्विटः माहिष्य
स्यात्तु जातः स्यात्करणपां रथकारकः कारुस्तु कारी प्रकृतिः शिल्पी श्रेणिस्तत्र हणः शिल्पं कला विज्ञानं च
मालाकारस्तु मालिकः पुष्पाजीवः पुष्पलावी पुष्पाणामवचायिनी ६४ कल्पपालः सुराजीवी शौण्डिको
मंडहारकः वारिवासः पानवणिक् ध्वजो ध्वजासुतीवलः ६५ मद्यं मदिष्ठा मदिरा परिस्रुता कश्यं परिस्रु
न्मधुकापिशायनम् गंधोत्तमा कश्यमिरा परिप्लुता कादंबरी स्वादुरसा हलिप्रिया सुरा हाला हारहूरं प्र शिव०
सन्ना वारुणी मदामाध्वीकं मदना देवसृष्टा कापिशम् अब्धिजा मध्वासवे माधवको मैरेये शीधुरासवः ॥२४॥

ःजगलोमेदकोमद्यपंकःकिण्वंतुनग्नहूःनग्नहूर्मद्यबीजंचमद्यसंधानमासुतिःआसवोभिषवो
मद्यमंडकारोत्तमौसमौ ४१ गल्वर्कस्तुचषकःस्यात्सरकश्चानुतर्षणम्धुंगापानमदस्थानंम
धुवाराममधुक्रमौसपीतिःसहपानंस्यादापानंपानगोष्ठिकाउपदंशस्त्ववदंशश्चचक्षणंमद्यपा
शनंम्नाडिंधमःस्वर्णकारःकलादोमुष्टिकश्चसःतैजसावर्त्तनीमूषाभस्त्राचर्मप्रसेविका ४२
आस्फोटनीवेधनिकाशाणस्तुनिकषःकषःसंदंशःस्यात्कंकमुखोभ्रमःकुंदंचयंत्रकम्वेकटि
कोमणिकारःशौल्विकस्ताम्रकुट्टिकःशांखिकःस्यात्कांबविकस्तुन्नवायस्तुसौचिकःकृपाणी
कर्त्तरीकल्पन्यांपिसूचीतुसेवनीस्यूतिसूत्रंपिपल्लकंतर्कुःकर्त्तनसाधनम्पिंजनंविहननंचतू
लस्फोटनकार्मुकंसेवनंसीवनंस्यूतिस्तुस्त्योःस्यूतप्रसेवकौ ४३ तंतुवायःकुविंदःस्यात्त्रसरःसूत्र
वेष्ठनम्वाणिर्व्यूतिर्वानदंडोवेमासूत्राणितंतवःनिर्णेजकस्तुरजकःपादुकाकृत्तुचर्मकृत्उ
पानत्पादुकापादूःपन्नद्धापादरक्षणंप्राणहितानुपदीनात्वावद्धानुपदंहियानद्धीवद्धीवस्त्रा

स्याद्वाहा चर्मप्रसेवका ७८ कुलालः स्यात्कुंभकारो हंडमत्वक्कनीवकः शाणाजीवः शस्त्रमार्जोऽस्त्रमास
॥२५॥ र्जोऽसिधावकः ८० धूसरश्चाक्रिकस्तैली स्यात्सिरापाकलवलौ समौ रथकृत्स्थपतिस्तक्षकाष्ठतट् तक्षव
र्द्धकी ८१ ग्रामाधीनो ग्रामतक्षः कौटतक्षोऽनधीनकः वृक्षभिन्नहिस्त्रियां वाशी क्रकचकरपत्रकम् ८२ स
25 उद्घनो यत्र काष्ठे काष्ठं निक्षिप्य तक्षते वृक्षादनो वृक्षभेदी टंकः पाषाणदारकः व्योकारः कर्मारो लोह
कारः कूटं त्वयोघनः व्रश्चनः पत्रपरशुरीषीका तूलिकेषिका ८४ भक्ष्यकारः कान्दविकः कुंदुरिवर निष्कि
समे रंगाजीवस्तौलिकिकश्चित्रकृच्चाथ तूलिका कूर्चिका चित्रसाद्वेस्यं पलगंडस्तु लेप्यकृत् पुस्तं ले
प्यादिकर्म स्यान्नापितः श्लिंडिलः क्षुरी ८६ क्षुरमर्द्दी दिवाकीर्त्ति मुंडकोंतावसाय्यपि ८८ वेणुध्मः स्या
द्वैणविकः पाणिघः पाणिवादकः स्यात्प्रातिहारिको मायाकारो मायातु शांबरी ८९ इंद्रजालं तु कुहकं
जालं कुसृतिरित्यपि कौतूहलं तु कुतुकं कौतुकं तु कुतूहलम् ९० व्याधो मृगवधाजीवी लुब्धकोमृ शिव.
गयुश्चसः पापर्द्धिर्मृगया खेटो मृगव्याच्छादनेऽपि ९१ जालिकस्तु वागुरिको वागुरा मृगजालि ॥२५॥

कार्मुवंवपरकोरज्जुः शुल्वंतंत्रीवटीगुणः धीवरेदासकैवर्त्तौवडिशंमत्स्यवंधनं आनायस्तुम
त्स्यजालंकुवेणीमत्स्यवंधनी ९३ जीवांतकः शाकुनिकोवैतंसिकस्तुसौनिकः मांसिकःकौटिक
श्चाथसूनास्थानंवधस्ययत् स्याद्वंधनोपकरणंवीतंसोमृगपक्षिणांपाशस्तुवंधनग्रंथिर
वपातावटौसमौउन्माथःकूटयंत्रंस्याद्विवर्णास्तुपृथग्जनः इतरः प्राकृतोनीचः पामरोवर्बरश्च
सः चंडालेंतावसाय्यंतेवासिश्वपचबुक्कसाः निषादप्लवमात्तंगदिवाकीर्त्तिजनंगमाः ९६ पुलिं
दानाहलानिष्ठ्याः शबरावरुटभटाः मालाभिल्लाः किराताश्चसर्वेपिम्लेच्छजातयः ९८ इत्या
चार्य्यश्रीहे० अभि० मर्त्यकांडस्तृतीयः॥

कोश

श्रीहैमकोश मर्त्यकांड स्तृतीयः श्लोक ६००

नं. ४३२८